

*А. В. Кулінська,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри маркетингу та менеджменту,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг*

КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ, ЯКІ ВИКЛИКАЮТЬ ЗАГРОЗУ ІНДИКАТОРАМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*A. Kulinska,
PhD, associate professor, assistant professor of marketing and management department, Donetsk National University
of Economics and Trade named after M. Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih*

CRISIS SITUATIONS THAT CAUSE A THREAT TO THE INDICATORS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

У статті проаналізовано кризові ситуації, які викликають загрозу індикаторам розвитку економічної безпеки України і запропоновано рекомендації щодо створення надійного механізму забезпечення економічної безпеки національного господарства.

The article analyzes crisis situations that cause a threat to the development of indicators of economic security of Ukraine and offered recommendations for creating a reliable mechanism of ensuring economic security of national economy.

Ключові слова: криза, загрози, економічна безпека, економічні інтереси, індикатори, механізм забезпечення, національне господарство.

Key words: crisis, economic security, economic interests, threats, indicators, enforcement mechanism, the national economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Кризовий стан національної економіки впливає на всі сторони суспільного життя, має соціальні наслідки та сприяє розвитку конфліктів. У передумовах глобальної кризи одним із пріоритетних завдань держави є забезпечення національної безпеки, у тому числі її економічного компонента. Міцна національна економічна безпека — гарантія незалежності України, умова стабільного життєздатного суспільства, тому її забезпечення належить до числа значущих національних пріоритетів.

Принципово важливим є розкриття самої сутності проблеми, виявлення реальних загроз індикаторам розвитку економічної безпеки та створення надійного механізму забезпечення безпеки національного господарства. Тому проблематика національної економічної безпеки країни протягом останнього десятиліття стала об'єктом уваги не тільки науковців, але і владних структур та широкої громадськості.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Діяльність суб'єктів господарства в умовах впливу кризового стану на національну економічну безпеку розглянута в роботах таких вітчизняних вчених-економістів, як М.М. Ермошенко, С.В. Міщенко, Г.І. Мерніков, А.І. Шевцов, які у своїх дослідженнях відображають різні аспекти реалізації економічної безпеки.

Щодо питання економічної безпеки, то воно давно привертає увагу багатьох вчених-економістів, але інте-

рес до неї зріс з моменту економічних перетворень і системної кризи української економіки. Суттєвих результатів у вирішенні проблеми щодо забезпечення економічної безпеки досягли такі практики, як Є.О. Олейніков, В.Н. Тамбовцев, а також українські вчені І.Ф. Білько, В.М. Геець, М.О. Кизим, В.І. Мунтіян, В.Т. Шлемко та ін.

Але деяким аспектам функціонування економічної безпеки в умовах погіршення економічної ситуації в країні приділено недостатньо уваги. Так, вимагає більш глибокого осмислення питання щодо потенціалу національної економічної безпеки й створення надійного механізму забезпечення безпеки національного господарства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз впливу кризових ситуацій на безпеку національної економіки, виявлення чинників, що викликають загрози індикаторам розвитку економічної безпеки України та формування рекомендацій щодо створення надійного механізму забезпечення економічної безпеки національного господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Економічні показники за 2010—2015 роки свідчать, що Україна наближається до внутрішнього дефолту. Тому з метою прийняття державними органами обґрунтованих рішень необхідний моніторинг індикаторів економічної безпеки, який передбачає відстеження, аналіз та прогнозування найважливіших груп показників розвитку економіки України.

У статті визначено, що індикатори економічної безпеки — статистичні показники економічного розвитку,

які найбільш повно характеризують явища та тенденції в економічній сфері. Особливу увагу слід зосередити на таких індикаторах економічної безпеки країни: валовий внутрішній продукт, темп інфляції, дефіцит бюджету, економічне зростання, інтегрованість у світову економіку, сальдо експорту-імпорту, державний внутрішній та зовнішній борги. Але невід'ємною складовою визначення рівня економічної безпеки є встановлення не лише певного набору індикаторів безпеки, а й їх граничних значень. Граничні значення індикаторів безпеки — це кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції та загрози процесам в національній економіці [5, с. 323—331].

Наближення індикаторів економічної безпеки до допустимих величин свідчить про наростання загроз економічній стабільності, а перевищення граничних значень економічної безпеки — про входження суспільства в зону нестабільності й, фактично, про реальну загрозу економічній безпеці. Проте економічну безпеку доцільно розуміти ширше, як прогресуюче та динамічне явище, бо національна економіка не може розглядатися як щось статичне. Якщо у державі спостерігаються розвиток та економічне зростання, то безпека зміцнюється і закріплюється, а її граничні значення змінюються у бік вищих значень або вводяться нові індикатори, котрі відображають новий рівень національної економічної системи.

Однак криза супроводжується, як правило, загрозами стабільності соціально-економічній ситуації та призводять до наближення показників до неприпустимого рівня безпеки. Відповідно динаміка граничних значень індикаторів безпеки породжує труднощі для визначення, відтак, вони навряд чи можуть бути визначені на певний термін, а тим більше, запозичені з досвіду інших країн. Формування системи граничних значень індикаторів національної економічної безпеки — одне з найбільш актуальних та важливих завдань економічної науки. Тому необхідно більш детально проаналізувати загрози національному господарству, які загострилися, викристалізувались і навіть набули незворотного характеру.

Перший індикатор реалізації національної економічної безпеки — це знецінення національної валюти. Через здешевлення гривні сукупна вартість потенціалу країни в рамках світового господарства зменшилася наполовину. Крім того, внаслідок девальвації національної валюти значно подорожчав імпорт усіх товарів, особливо енергоносіїв, у перерахунку на гривні. У 2005 році влада заговорила про необхідність зміцнення гривні, оскільки за роки її існування вона знецінилась у 3 рази. У 2008 році ініціатива ревальвації гривні повторилась, проте на відміну від 2005 року погіршилася ситуація з платіжним балансом. Якщо в 2005 році було позитивне сальдо платіжного балансу 6,9 млрд дол., то в 2008 році стало негативне — близько 13 млрд дол. В 2009 році при дефіциті платіжного балансу ревальвація гривні обернулася її девальвацією [4, с. 128—134].

Більш того, швидка девальвація національної валюти, залежність від імпорту, війна та втрата території, підвищення комунальних тарифів, цін на паливо та їжу спричинили зростання та втрату довіри населення до гривні. Цикл кризи 2008—2010 років повторився, однак з більшим розмахом. Гривня знецінилась на 93,5 % у 2014 році та на 34 % — у 2015 році. Оскільки підґрунтя для заміни активів було закладене ще кризою 2008—2010 років, цього разу небезпечна динаміка набрала більшої швидкості.

Другий індикатор реалізації національної економічної безпеки — це підвищення рівня інфляції. Високий рівень інфляції підриває купівельну спроможність, руйнує підприємницьке середовище та не дає розвиватися стратегічним проектам. Представники влади не ділилися своїми прогнозами щодо рівня інфляції. І ось нещодавно голова Національного банку України Валерія Гонтарева досить обережно озвучила свою думку з цього приводу: у 2015 році зростання споживчих цін складе близько 17 %, а у 2016 році інфляція не перевищить одностороннього рівня. Вона розповіла, що, за оцінками регулятора, у другому півріччі 2015 року очікується уповільнення інфляції, оскільки більшість інфляційних чинників спрацювали у першому півріччі.

На рівень інфляції наступного року великий вплив матимуть показники року поточного. Це й швидка девальвація, яка вже проявилася в інфляції. Наступний шок пов'язаний з подорожчанням житлово-комунальних тарифів. Зараз тарифи змінені, а проявиться це починаючи десь із жовтня — листопада. Трохи згладити ситуацію може те, що очікується непоганий врожай у цьому році, а тому найближчим часом зростання цін на продукти харчування не очікується. Ще один шок — початок опалювального сезону. Ось це три шоки, які, судячи з усього, призведуть до того, що наприкінці року отримаємо інфляцію на рівні 16—17 %.

Третій індикатор реалізації національної економічної безпеки — це зменшення золотовалютних резервів Національного банку. Золотовалютні резерви Національного банку України зменшилися до \$ 5,6 млрд. Їх динаміка в поточному році в значній мірі була обумовлена здійсненням платежів уряду та Національного банку України з погашення і обслуговування державного та гарантованого державою боргу в іноземній валюті, в тому числі Міжнародного валютного фонду [3, с. 36—45].

За даними Національного банку України, інтервенції Національного банку з продажу іноземної валюти склали 651,3 млн доларів, з яких 560,4 млн доларів було продано по адресних інтервенціях. Обсяг інтервенцій з купівлі валюти склав 144,7 млн доларів. Надходження коштів на користь уряду від розміщення державних облігацій в звітному місяці склали 298,3 млн доларів. При цьому в Національному банку України відзначили, що обсяг резервів є достатнім для виконання зобов'язань або поточних операцій уряду та Національного банку України в короткостроковій перспективі.

Четвертий індикатор реалізації національної економічної безпеки — зростання боргової залежності. У 2008 році зовнішня боргова залежність країни виросла на 40 %, а внутрішня заборгованість — на 60 %. У 2010 році запозичення уряду шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики виросли в 2,5 рази й досягли 70 млрд грн. До того ж основним покупцем облігацій внутрішньої державної позики примусово став Національний банк України: пакет облігацій за рік виріс в 5 разів [7]. Активними покупцями облігацій внутрішньої державної позики стали комерційні банки. Зважаючи на високу дохідність і незначні ризики (є ж гарантія уряду), банки скоротили кредитування національної економіки, а кошти направили на купівлю облігацій внутрішньої державної позики.

Також уваги заслуговує ситуація із запозиченнями Міжнародного валютного фонду. Як зазначає у своїх працях відомий вчений-економіст М. Єрмошенко, за 10 років (1994—2004 роки) країна отримала від Міжнародного валютного фонду 3,9 млрд дол. і в 2005 році достроково погасила 1,6 млрд дол. У 2009 році уряд за 10 років знову запросив кредит Міжнародного валютного фонду та отримав згоду на 16,4 млрд дол. — це безпрецедентна для країни сума. У 2010 році кредит був наданий на погашення бюджетного дефіциту та на сплату заборгованості [2]. Однак, за умовами Міжнародного валютного фонду, кредити надаються на підтримку платіжного балансу. За 2010—2012 роки заборгованість перед Міжнародним валютним фондом виросла в 25 разів.

У 2014 році загальний зовнішній борг України склав майже 53 % валового внутрішнього продукту. Починаючи з 2005 року, держава жила не за рахунок економіки, а за рахунок зовнішніх запозичень. На сьогоднішній день 42,9 % залежності бюджету від валового внутрішнього продукту, це залежність держави від боргових зобов'язань. У 2015 році показник складе 804 млрд грн., це 53 % від валового внутрішнього продукту, тоді як гранично допустимий рівень за показниками Міжнародного валютного фонду має складати не більше 60 %. За словами економістів, 10 % державного бюджету йде на обслуговування сплати відсотків по боргам, а в 2015 році країна природно сплатить 129 млрд грн. боргу за рахунок росту курсу долара.

П'ятий індикатор реалізації національної економічної безпеки — це нецільове управління грошовими потоками. Проблема економічної безпеки є рівень уп-

равління грошовими потоками. Внаслідок чого не перекриваються канали відтоку коштів у тінюву сферу, розосередження фінансових ресурсів приводить до їх розпідненості та обумовлює неефективне їх використання, суб'єкти господарської діяльності не захищені від втрат, спостерігається низька ефективність використання бюджетних коштів через затримку руху [6, с. 133—138].

Крім того, не існує комплексного і цільового підходу щодо концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках української економіки. Зокрема, відома важливість паливно-енергетичного комплексу України, що включає вугільну промисловість, нафтогазовий комплекс, електростанції. Але розосередження коштів по різним структурам не дозволяє оперативного управління грошовими потоками. Тому подальша концентрація ресурсів — це одне з напрямків удосконалення управління грошовими потоками.

Отже, проаналізувавши причини виникнення кризових ситуацій, які викликають загрозу національній економічній безпеці, можна з упевненістю сказати, що сучасний стан національної економіки не повною мірою сприяє забезпеченню стабільної економічної безпеки держави. Майбутнє економічної безпеки країни неможливо без нової національної економічної політики. Необхідно прораховувати, який рівень монетизації потрібен для відновлення, розвитку або розширення виробництва національного господарства. Також важливо встановити пріоритети національного розвитку, яких сьогодні країна не має. Але більшість вітчизняних експертів налаштована оптимістично [8]: українська економіка впала під впливом світових тенденцій, й тепер, коли світ почав видужувати, національній економіці нікуди від цього дітися.

Досягнення економічної безпеки країни через механізм впровадження макроекономічних заходів не може бути головним завданням державної влади. Кінцевою метою реформ має стати розбудова держави, спроможної забезпечити як конкурентоспроможність національного господарського комплексу на світовому ринку, так й стале зростання добробуту громадян. Але головною причиною невдач на шляху економічного реформування в країні слід шукати в переоцінці можливостей саморегулювання ринкової системи і недостатньо ефективне державне управління в цій сфері [1, с. 56—62].

Зовнішньополітичний вектор держави часто входить у протиріччя з зовнішньоекономічними потребами господарського комплексу. Крім вступу до Світової організації торгівлі, немає істотних здобутків у евро інтеграційній стратегії країни. "Політика сусідства", запропонована Європейським Союзом для країни, фактично перекреслює перспективи її повноцінного входження до відкритого європейського ринку. Тому політична стратегія країни має коригуватися у напрямку підтримки національних економічних інтересів на світових ринках і пошуку "ніш" для українського товаровиробника. У процесі створення нової національної економіки пріоритетними будуть такі заходи щодо формування надійного механізму забезпечення економічної безпеки національного господарства:

— вживання необхідних заходів по збереженню або розвитку науково-технічного, технологічного й виробничого потенціалу, перехід до економічного росту шляхом підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;

— збільшення обсягів виробництва та експорту галузей національного господарства, а також темпів росту інвестицій в основний капітал економіки;

— збереження макроекономічної стабільності країни шляхом забезпечення прийнятних дефіцитів (2—3 % від валового внутрішнього продукту), ефективне управління державним боргом або забезпечення рівня інфляції, який не перевищує 8 %;

— забезпечення ефективною реалізації бюджетної системи, визначення пріоритетних галузей та секторів національної економіки, створення вигідних умов для їхнього розвитку, а також розробка або застосування ефективних заходів боротьби з корупцією, злочинністю та тіньювою економікою;

— створення сприятливих умов для суб'єктів національного господарства, стимулювання і залучення місцевих та іноземних інвестицій, а також розробка та впро-

вадження заходів по просуванню вітчизняних товарів або послуг на закордонні ринки;

— розвиток виробництва товарів або послуг, заснованих на передових, наукоємних або екологічно чистих технологіях зі зниженим споживанням сировини та енергії, що роблять конкурентоздатними галузі національного господарства України.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного аналізу причин кризового стану національної економіки, що загрожують національній економічній безпеці, досліджено обставини, які призвели економіку національного господарства до кризової ситуації. Проаналізовано вплив основних кризових ситуацій на забезпечення економічної безпеки країни та запропоновано заходи щодо їх попередження. Обґрунтовано необхідність розробки заходів щодо підтримки національних економічних інтересів на світових ринках та рекомендації щодо формування надійного механізму забезпечення економічної безпеки національного господарства.

Література:

1. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон та підприємство: монографія / В.М. Геєць, О.І. Черняк. — К.: Інжек, 2012. — 240 с.
2. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. — К.: КНТЕУ, 2013. — 399 с.
3. Міщенко С. Критерії і показники оцінки стабільності функціонування фінансового сектору / С.В. Міщенко // Вісник НБУ. — 2014. — № 6. — С. 36—45.
4. Мунтіян В.І. Економічна безпека країни: монографія / В.І. Мунтіян. — К.: Кондор, 2012. — 302 с.
5. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность / Е.А. Олейников. — М.: Экзамен, 2013. — 768 с.
6. Тамбовцев В.Н. Финансовый кризис и экономическая теория / В.Н. Тамбовцев // Вопросы экономики. — 2014. — № 3. — С. 133—138.
7. Шевцов А.І. Актуальні проблеми економіки України в контексті світової фінансової кризи / А. Шевцов, Г. Мерніков // Стратегічні пріоритети. — 2014. — № 1. — С. 80—85.
8. Шлемко В.Т. Економічна безпека: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 2012. — 170 с.

References:

1. Geiets, V.M. Chernyak, O.I. (2012), Modeling of economic security: state, region and enterprise [Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion ta pidpriemstvo], Inzhek, Kyiv, 240 p. (ukr).
2. Yermoshenko, M.M. (2013), Financial security state: national interests, real threats, strategy software [Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiya zabezpechennya], KNTEU, Kyiv, 399 p. (ukr).
3. Mishchenko, S.V. (2014), Criteria and indicators for assessing the stability of the financial sector [Kriteriyi i pokaznyky otsinky stabilnosti funktsionuvannya finansovoho sektoru], Visnyk NBU, No 6, pp. 36—45 (ukr).
4. Muntiyani, V.I. (2012), Economic security of the country [Ekonomichna bezpeka krayiny], Kondor, Kyiv, 302 p. (ukr).
5. Oleynikov, E. A. (2013), Economic and national security [Ekonomicheskaya i natsionalnaya bezopasnost], Examination, Moscow, 768 p. (rus).
6. Tambovtsev, V. N. (2014), Financial crisis and economic theory [Finansovy krizis i ekonomicheskaya teoriya], Problems of Economics, No. 3, pp. 133—138. (rus).
7. Shevtsov, A.I. Mernikov, H.I. (2014), Ukraine economic problems in the context of the global financial crisis [Aktualni problemy ekonomiky Ukrainy v konteksti svitovoyi finansovoyi kryzy], Stratehichni priorytety, No 1, pp. 80—85. (ukr).
8. Shlemko, T.V. Binko, I.F. (2012), Economic security of Ukraine: the nature and direction of collateral [Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napryamky zabezpechennya], NISD, Kyiv, 170 p. (ukr).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2015 р.